

کرمی زاده محمد فواد
استانبول دارالفنوننده « تورک ادبیاتی تاریخی » مدرسی

فضولی

هیاتی و امری

یکی شرقی کتبخانه‌سی - استانبول

۱۹۲۴

فضولی

مبانی و اثری

۱

یا لکنز ادبی نفوذ و تأثیرینک وسعت و دوامی دکل اثرینک بدیی قیمتی اعتباریلده تورک ادبیاتنک اک بویوک سیماسی اولارق طانیدیمز «فضولی»، عراقی تورکلر نندرد؛ ولهجهسی اعتباریلده «آذری» عنوانی ویردیکنز لسان دائره سنه منسوبدر . اسکی تذکره جیلر مندن صوک آوروپا مستشرقلرینه قدر «فضولی» دن بحث ایده نلر بو حقیقی آز چوق ادراک ایتمشلر سده ، «کیپ» ، «هوار» و «قریمسکی» ده داخل اولق اوزره هیچ بری آذری ادبیاتنک تکاملنه اصلا واقف اولامادقلرندن ، اونو عثمانلی ادبیاتی دائره سننده ایضاحه چالیشمشلر، و طیبی، بوسعیلر نده هیچ موفق اولمامشلردر . عراقلی شاعره عائد تاریخی وثیقه لر، اسفله اعتراف ایده لم که، بک آزدرد؛ بویله اولدینی حالده ، شیمدی به قدر حق بو محدود وثیقه لر دن بیله تمامیه استفاده ایدیله مەسی، البته معذور کوروله مز . «فضولی» نك حیاتی و اثری حقنده غایت مجمل فقط مثبت و تاریخی بر فکر ویرمک مقصدیله یازدیمنز بو کوچوک خلاصه ده ، عراقلی شاعره دائر شیمدی به قدر کوزه چارباش وثیقه لر دن تماماً استفاده ایتمکله برابر ، ادبیات تاریخی حقنده کی معین و معلوم اصوللر منده صادق قالارق، بو صنعت ده اسنک ناصل بر محیطده ونه کی عامللر تأثیریله تشکل ایتدیکنی، و مؤخرأ تورک ادبیاتنک عمومی تکاملی اوزرنده کی تأثیراتی مثبت بر صورتده ایضاحه چالیشدق . بناءً علیه دوغرو دن دوغرو به «فضولی» بی تدقیقه کیریشمە دن اول، اولاء عراق و آذربایجان تورکلرینک لهجهسی اولان آذری لهجه سیله بولهجه ادبیاتنک «فضولی» به قدر یکیردیکی تکامل دورلری حقنده عمومی معلومات ویره جکنز .

« فضول » به قدر آذری اریانه به نظر

اوغوز لهجه سی : آذری
و مثال شمه لری

تورکلر، چوق واسع و یکدیگر ندن چوق فرقلی شرائطه
تابع جغرافی ساحه لرده، مختلف مدنیتلرله تماس ایدم دک،
مختلف سیاسی حاکمیتلر آلتنده یاشادقلری ایچون، تورک
لسانی تا اسکی زمانلردن بری برطاقم لهجه لره آیریلشدر. بونلر میاننده قسم اعظمی کوچوچک
بردائرة به منحصر محلی «شیوه» لردن، یا خود، تحریر لسانی حاله کله مه مش ابتدائی لهجه لردن
عبارت سده، مختلف عامللرک تأثیری آلتنده عصرلردن بری «ادبی لسان» حاله کلش و برجوق
ادبی محصوللر وجوده کتیرمش «لهجه» لرده وارد. تورک لساننک اسکی محصولاتی
بو نقطه نظر دن یعنی محلی «باتوا» لرک فوقنده و کنیش بر جغرافی ساحه ده ادبی
لسان حکمنه کیرمش لهجه لری اعتباریله تدقیق ایدم چک اولورسه ق، دهاا هجری
بشنجی عصرده «شرقی» و «غربی» اولارق ایکی ادبی لسان زمرد سی کورورز ؟
برنجیسی، «خاقانی» تورکجه سی، ویا ساده جه «تورکجه» دیزیلن شرق تورکجه سیدرکه،
مؤخرأ «چغتایجه» دیزیلن ادبی لهجه نک اساسی تشکیل ایتشدر. دیگر ی «اوغوزجه»
درکه، آناطولی وروم ایلی تورکلریله قافقاس، آذربایجان، عراق و الجزیره تورکلرینک
لسانیدر؛ و مؤخرأ «آذری» «عثمانلی» ناملریله ایکی مختلف لهجه به آیریلشدر. آذری
لهجه سنک تشکله سبب اولان اک مهم عامل، موغول-تیلانسی متعاقب شرقه کلن اوغوز
کتله لرینک، اسکی اوغوز کتله لرینک ثروت لسانی سینه
آذری لهجه سی ناصل ونه زمان
یپی برجوق شیلر علاوه ایتمه لری، اونوتولمه باشلامش
شکل ابتدی

لسانی، قومی، ادبی مختلف عنعنه لری یعنی اسکی «اوغوز
حرثی» یکیدن جانلاندیرمه لریدر. اساساً-اچوقی- عثمانلی لهجه سنک اسکی وابتدائی شکلیله
آذری لهجه سی آراسنده همان هیچ برفرق یوقدی، دییه بیلیرز. لکن، برطرفدن عثمانلی
لهجه سنک دیگر ندن چوق فرقلی عامللر تأثیریله سرعتی بر صورتده تکاملی، دیگر طرفدن
آذری لهجه سنک عثمانلیجه دن تماماً آیری شرائط دائره سنده و دهاا فضله ایران تأثیری
آلتنده قلماسی، بو آیریلقلری تزید ایتشدر. بوگونکی آذری لهجه سنده برطاقم صرفی

شکله و بر طاقم کمال وارد کرده ، اليوم ادبی لسانمزده قوللانیلما مقوله برابر ، یا آناطولینک محلی شیوه لرنده و یا اسکی ادبی لسانمزده موجود . آذری لهجه سنک ساجوقی - آناطولی لهجه سندن آیری ادبی برلسان ماهیتی آلماسنه باشلیجه سبب ، آذری ساحه سنک آناطولی مراکز سیاسی سنه تابع اولمایه رق مستقل دولتره مقرر تأسس اولماسی ، مؤخر آده قارا و آق قویونلور ، صفویلر کی تورک خاندانلرینک اداره سی آلتنده عثمانیلردن آیری - حق مذهب اعتباریله اونلره شدتله خلافتکیر - دیگر بویوک بر اداره سیاسی نه سنی تشکیل ایتمه سیدر . ایرانک قوتلی غنماتنه مربوط قالمه یی کندیلری ایچون اساسی بر سیاست عد ایدن و عثمانیلرک غرب ملت و مدینتیلریله تماس ایدمک اوروپا ایچلرینه ایلرله مه سنه مقابل داها فضله آسیائی و عشری بر ماهیت محافظه ایلن صفوی خاندانی ، آذری ساحه سنی - هیچ اولماز سه قسماً - «شیعیلک» رابطه سیله دیگره اوغوز - آناطولی ، تورکارندن آیرماسه یدیلر ، استانبول سراینه مربوط اولاجق اولان اوساحه ، حقیقت حالده آذری ساحه سی اولان سائر «شرقی آناطولی» مملکتلری کی ، عثمانی لهجه سنی تحریرلسانی اولارق قبول ایدمک و آذری لهجه سی شیمدیکی کی ادبی بر ماهیت آلامایه جقدی . مرکزیت سیاسی نه ک و اولجه تقریرایتمش ادبی لهجه نه ک محکمک بو خصوصده چوق بویوک بر تأثیری وارد : «تیمور» و چوچوقلری زماننده خراسان و ایرانده یقین تورک شاعرلری ، مؤسس برلسان ادبی اولان و سرایلرده قونوشولان «چغتایچه» یی قوللاندقلری حالده ، «صفویلرک دور اعتلاسنده یته عینی یرلرده یقین شاعرلر داها فضله آذری لهجه سنی استعمال ایدیورلردی . اگر آذری ساحه سی یا عثمانیلرک ، یا خود ، چغتایچی رسمی و ادبی لسان اولارق قبول ایدن متعصب و سنی المذهب «اوز بک» خانلرینک حاکمیتی آلتنده قالسه یدی ، اوزمان قلاسیق آذری ادبیاتی انکشاف ایدمیه جک ، و اوساحه لرده یالکنز آذری خلق ادبیاتی یا شایه رق ، قلاسیق شاعرلر عثمانیچه یی یا خود چغتای لهجه سنی ادبی لسان اولارق قوللانه جقلردی . مع مافیه ، بوتون بو آیریلقلره و بو اوج لهجه ادبیاتک خصوصی برر خط تکامل تمقیب ایتمه لرینه رغماً ، بو لهجه لر ادبیاتلری آراسنده دائماً صبقی رابطه لر موجود اولمش ، «نسیمی» ، نوائی ، فضولی ، کی بویوک صنعتکارلرده بو خصوصده بک مهم روللر ایفا ایتمشلردر .

بوکون آذری لهجه سنک حکمران اولدینی ساحه شودر: اولاه
 آذری لهجه سنک
 جنوبی قافقاسیا [یعنی اسکی اران] تورکرینک متمکن اولدقاری
 بوکونکی ساحه سی
 قافقاس آذربایجانی ایله ایران آذربایجانی که ، آذری تورکراری
 بوراده بک مهم برکشافه مالکدرلر؛ ثانیاً، داغینیق برحاله همدان حوالیسی، فارسستان،
 خراسان و طهران ولایتلری. عراق و شرقی آناتولی اها لیسندن مهم برقسیمی ایچون آذری
 لهجه سی بوکون ساده جه تکلم اسانی ماهیتده قلمش، عثمانلی حاکمیت سیاسی سی آئنده یاشا-
 دقاری جهته مرکزیت تأثیریه استانبولک معنوی و لسانی نفوذی ادبی لسان اوزرنده حکمران
 اولمشدر. برآزاول ایضاح ایتدی کمز وجهله، مرکزیت سیاسی نک ادبی لسان اوزرنده کی
 تأثیری بالخاصه اسکی زمانلرده او قدر بویوکدرکه، مثلاً « بغداد » آق قویونلورده، صفویله
 تابع بولوندجه « تبریز » لسانی، عثمانلیلرک الله کچدکن صوکراده استانبول لهجه سی
 اوراده یتیشن شاعرلر اوزرنده طبیعتیه اجرای تأثیر ایتمشدر . چونکه سرای و سرای
 عنعنه لرینه صادق اولان امرا ، شاعرلر ایچون باشلیجه استنادکاهی تشکیل ایدیوردی.
 مع مافیہ خلق ادبیاتی ، خطاب ایتدیکی کتله اعتباریه، شیوه خصوصیتلرینی دائماً محافظه
 ایتش ، کندی سیر طبیعتی سی تعقیب ایله مشدر . آذری
 آذری ادبیاتنک منبعلری :
 ۱ § خلق ادبیاتی
 تورکراری و لهجه لری حقنده ویردی کمزی بو ایضاحاتدن
 صوکره، آرتق دوغرودن دوغرویه آذری ادبیاتنک منشأ

و انکشافی مسئله لرینی تدقیقه باشلا یه بیلیرز . آنجاق ، بو ادبیاتنک ماهیتی حقنده صریح
 بر فکر ویره بیلیمک ایچون ، ابتدا بونک منبعلری حقنده برآز ایضاحاته احتیاج واردر.
 سائر لهجه لر ادبیاتلری کی آذری ادبیاتی ده باشلیجه ایکی بویوک منبعدن استفاده ایتش،
 اولردن آلدینی عناصرک برلشمه سیله وجود بولا بیلیمشدر : بونلرک برنجیسی خلق
 ادبیاتی ، ایکنجیسی اسلامی ایران ادبیاتی تأثیریدر . آذری ساحه سی تورکرینک
 اصلی و کشف کتله سی تشکیل ایدن اوغوزلر آراسنده ، دها بوساحه لره کله دن چوق
 اول، قوتلی بر خلق ادبیاتی ، خلق شاعرلری (اوزانلر) ، خلق تورکو و ماصالاری
 موجود اولدینی مختلف اثرلر مرده تفصیلاً کوسترمشدک . موغول استیلا سی متعاقب
 بو ساحه لره یکیدن کشف اوغوز کتله لری کله سی ، اسکی حرثک جانلارناسی و خلق
 ادبیاتنک بورالرده فربی و مرکزی آناتولیده کندن چوق دهاقوی واصلی برماهیتده
 قالماسی موجب اولدی . « دده قورقوت » حکایه لری بورالرده عصرلردن بری قوتله

پاشادینی کبی، حالا بیله بوسبوتون اونوتولماشدر . بیژانسلیلر ، کورجیلر ، ارمنیلرله
 حال حربده بولونقلری ایچون حسیات جنسکاورانه لری دائما حال تیقظه اولان بوساحه
 نورکاری آراسنده ، اللرنده قوپوزلرله حنک دستانلری ، دده قورقوت منقبه لری ترنم
 ابدن برطاقم اوزانلر بولوندینی وبوشفاهی ادبیاتک خلق کتله سنی عصرلرجه تطمین
 ابتدکی محققدر . اوغوز حرثنک آذری ساحه سنده بوتون قوت وصفوتی محافظه
 ابتدکی، المزده کی «دده قورقوت» حکایه سنک بوساحه ده تئیت اولونماسی و «کور اوغلو»
 شاه اسماعیل ، اصلی ایله کرم ، کبی خلق حکایه لرینک ینه بوشرقی ساحه لرده تشکلی ایله
 پک قولای انبات اولونه بیلیر . ایشته ینه بوسیددن دولاییدرکه ، قلاسیق آذری ادبیاتی
 تشکل ایتدکن صوکراده ، بوادییات دائره سنده خلق تأثیراتنک داها قوتله محسوس
 اولدینی ، قلاسیق شاعرلرک خلق وزتی بوسبتون اہمال ایتدکلرینی ، «طویوغ»
 نامی آلتندہ کی ملی شکک ینه بوراده تیکونی کوریورز . اساساً چوق قوتلی وچوق
 «اوریزبال» شخصی وابداعی، اولان خلق ادبیاتک بونفوذی، مستقبل آذری ادبیاتی ایچون
 شہسز پک مفید اولمش، اوکاباشقاچه برخصوصیت ویرلمشدر .

§ ۲ اسلامی ایران
 تأثیراتی
 کاشغردن «بودایشته» یه و «سرای» دن «قاهره» یه قدر
 کنیش بر ساحه یه یاییلان تورکر ، عمومیتله ، اسلام مدینتک
 و اسلامی ایران ادبیاتنک قوتلی تأیری آلتندہ قالدقلرندن ، قلاسیق آذری ادبیاتنک
 تشکندہ بو عمومی نفوذی ده نظردن غیب ایتدملیدر . جغرافی موقعلری اقتضاسی اولارق
 ایرانلک چوقی تماس ایدن اوغوز تورکاری، شهرلرده بوتضیق اعظمی صورتده دوبدیلر:
 داها ساجوقیلر زمانندن باشلا یه رق خوارزمیلر ، ایلخانیلر ، جلایرلر . کی مختلف
 سلاله لر دورندہ، سرایده، مدرسه ده ، حکومت دائره لرنده فارسی لسانی حکمران
 اولدی . نسلاً تورک اولان عجم شاعرلری تورک حکمدارلرینه فارسی اثرلر تقدیم
 ایدیورلر ، سرایلرنده تورکجه قونوشولان حکمدارلر بیله بربریله فارسی مشاعرده
 بولونیورلردی . «خوارزمیلر» زمانندہ تورکجه بویوک براہمیت قازاناماشدی؛ موغول
 استیلاسی متعاقب موقت بر زمان ایچون سندہ له یں عجم حرثی ، موغوللرک اسلامی
 قبولندن صوکرآء سرایلرده تکرار قوتلہندی : موغول تاریخ و شہنامہ لری عجمجه
 یازیلور ، عربجه داها فضلہ دینی مؤلفانده قولانیلیوردی . «تبریز» کبی بویوک
 نورک مرکز لرنده «تورکجه» خلقت تکلم لسانی تشکیل ایتدکلہ برابر ، مدرسه لرده

ویوکسک محفلارده عجم حرثی حکمرانندی . تورکلرله بوقوتلی تماسک فارسی اوزرنده کی تأثیری ، برجوق تورکجه وبر آز موغولجه کله وتعبیرلرک عجمجه به کجهمسی ، بعض شاعرلرک « فارسی - تورکجه - موغولجه » ملهملر یازمهمسی ، « ابن مهناه نک اثری قییلندن بعض لغت کتابلرینک میدانه چیقهمهمسی اولدی . هر حالده ایران ادیبانی، بو آذری ساحه سنده، موغول استیلا سندن صوکراده انکشافه دوام ایتمش ، ویکي تشکله باشلایان قلاسیق آذری ادبیاتنه نمونه وظیفهمهمسی کورمشدر .

آذری ادبیاتنک ایلك «اوغوزجه، نک هنوز «شرقی» و «غربی» اولارق ایکی ادبی دورلی لهجه به آیریلما دینی ایلك زمانلرده آذری ساحه سنده نه کی تورکجه

اثرلر وجوده کلدیکی لایقيله بيله مبورز . لکن ، کرک بوزمانلرده کرک موغول استیلا سندن صوکرادی ایلك دورلرده میدانه چیقان اثرلرک ، عمومیتله « سلجوقی - آناطولی » اثرلرندن همان همان فرقسز اولدینی سوبله به بیلیرز . هله سلجوقیلرک ائنده کی شرقی آناطولی شهرلرنده یازیلان اثرلر، عراق، ایران و آذربایجانده کی عمومی آذری لهجه سندن خارج صایبلاماز . ایشته بوندن دولایی ، بالخاصه هجری سکرنجی عصره قدر « آذری » و « سلجوقی - عثمانلی » ادبیاتلرینک انکشافی عادتا مشترک بر صورتده واقع اولدینی کی، حق سکرنجی عصر ظرفنده بيله بو افتراق او قدر صریح بر حال آلاماشدر . المزده کی ناقص وثیقه لره کوره، اکاسکی آذری شاعری اوانق اوزره « شیخ عزالدین پورحسن اسفراخی » بی طانیورز . هجری « ۶۴۲ » تاریخنده ثولن « رضی الدین علی لالا ، نک مریدی « شیخ

حسن اوغلو

جمال الدین احمد ذاکر ، خلفا سندن اولان بو « شیخ عزالدین پورحسن اسفراخی » تورک صوفیسی ، ۷۰۰ تاریخلرنده یاشامش وشهرن قازانمشدر . فارسیده « پورحسن » و تورکجه ده « حسن اوغلو » تخلص ایده رک تورکجه و عجمجه شعرلر یازان بو ذاتک دیوانی ، « دولت شاه سمرقندی » زماننده بيله آذربایجان و آناطولی تورکلری آراسنده بک معروفدی . سکرنجی عصرده شعرلری قیچاق ومصر حوالیسنه قدر انتشار ایدن بوبویوک شاعرک تورکجه دیوانی هنوز میدانه چیقما مشهده ، اخیراً المزه کچن صنعتکارانه برهنلی ، اولجه تخمین ابتدیکمزوجهله ، اونک آذری شیوه سيله یازدینی کوستر مکده در . ایکی عثمانلی شاعرلرندن « احمد داعی » نک مشهور برهنلی ، شه سزه حسن اوغلو نی تنظیراً یازیلشدر . بودورلرک سیاسی ومدنی حیاتی ایجاباتندن اولارق « اورته آسیا ،

خوارزم، قباچاق، آذربایجان، عراق، آناتولی، مصر، کی تورک حاکمیتی آئنده کی
 مملکتلر آراسنده، یالکز سیاسی دکل اقتصادی و جرنی بک سبقی مناسبتلرده موجوددی؛
 بناء علیه، هر هانکی بر ساحده یازیلان بر اثر در حال هر طرفه یاییلیور، و تأثیراتی
 هر طرفه بردن اجرایه موفق اولیوردی. «حسن اوغلو، ندن صوکر، اونی
 تعمیقاً بو آذری دائره لسانیه سنک مختلف یرلرنده بر چوق آذری شاهلری پیشدیی
 طبیعی ایسه ده، زبونلردن باشلیجه ایکیسین، منشألری اعتباریله
 قاضی برهان الدین و ارضروملی شرقی آناتولی ساحه سنه منسوب «قاضی برهان الدین» ایله
 ضریر مصطفی «ارضروملی ضریر» ی - بزه انتقال ایده بیسلن اثرلری
 سایه سنده بیلیورز. «سالور، قیله سنه منسوب بر تورک عالم و حکمداری اولان» قاضی
 برهان الدین، ک [۷۴۵ - ۸۰۱] کورولتولی حیات سیاسی تمامیه معلومدر؛
 مودخ «عفی» یه نظراً عربی و فارسی شعرلرده یازان بوشاهرک، غزلار، رباعیلر
 و طوبوغلردن مرکب تورکجه دیوانی، آذری لهجه سنک بوتون اوصافی کوسته ریر؛
 اثرلرنده، شکک و لسانک ابتدائی لکنه ورکا کشته رغماً، صمیمی و جوق جانی، خصوصی
 برادا واردرد. دنیاتک فانی لکنی، عشق ارلری نظرلنده ایکی جهانک برکاسه حکمنده
 اولدیفی، معشوق و عاشقک وحدتی ترنم ایتمک صورتیه بر آز ایران متصوفلرینک
 تأثیراتی کوستره بوشاهرک منظومه لرلنده، هر کونکی حیادتن آلمش صمیمی، ملی
 مفهوملرده واردردک، اوقابا سطرلر آئنده کندیسینک خشین، جنسکاور، جسور
 روحی کورونور. [۷۹۰] ده بر «سیر، کتابی و (۷۹۵ - ۶) ده حلب نائی
 «امیر چوایان» نامنه بر «فتوح الشام ترجمه سی، وجوده کثیره» ضریر مصطفی بن
 یوسف بن عمر المولوی الارزن الرومی، ده کرک آذری کرک عثمانلی ادبیاتی دائره لرینه
 ادخال اولونه بیلیر.

لکن، آذری ادبیاتنک بوعصرده کی اک بویوک شخصیتی، تأثیراتنک
 سید محمد الدین نسیمی وسعت و دوامی اعتباریله بوتون تورک ادبیاتنک اک بوکسک ممثلارندن
 سایه بیله جکمز «نسیمی» در. سکزننجی عصرک صوک زمانلرنده عراق، آذربایجان،
 ایران، حلب و آناتولی ساحه لرلنده سرعتله یاییلان «حروفیه، مسالکینک اک مهم
 ارکانندن - یعنی واضح مذهب «فضل الله حروفی» مک خلیفه لرندن - اولان بویوک شاهر،
 صمیمی بروجد صوفیانه ایله فارسی و بالخاصه تورکجه شعرلر یازمش، حروفیلکک

انتشاری نارنجنده بویوک بررول اوینایه رق آنا طولیده ده دو قوزنجی عصر دن اعتباراً «رفی» کبی مهم شا کردلر یقشدر مشدر (۸۰۷) ده «حلب» ده دریمی یوزیلن بوالهی صنعتکار، لهجه نظمی اعتباریله تماماً آذری دأره سنه منسوب اولدینی حالد، عثمانلی ادبیاتی اوزرنده ده پک ده رین ایزلر براقدی. «فضولی» ده داخل اولق اوزره بوتون آذری شاعرلری، ایکی عصر، اونی کندیلرینه مقتدا بیلدیلر؛ بو عصرلر اناسنده یقشدر آذری شاعرلرینک اکثریله حروفیلکی قبول ایتمه لرند «نسیمی» نک بویوک تأثیری اولدینی کبی، «حق» «فضولی» ده بیله، لسان، ادا، طرز تحسس اعتباریله اونک نفوذی پک قولای تفریق وتشخیص اولونه بیلیر.

«نسیمی» دن سوکرا، دو قوزنجی عصر ظرفنده آذری ادبیاتینک دو قوزنجی عصر اولدجه، انکشاف ایندیکی و «قارا قویونلور، آق قویونلور» کبی تورک آذری شاعرلری سلاله لری زماننده «بغداد» و «تبریز» کبی بویوک تورک مرکز لرینک بر جوق تورک شاعرلرینه جلوگاه اولدینی محققد. «ماوراءالنهر» و «خراسان» ده تیموریلرک، آنا طولی و روم ایلیده عثمانلی سلطانلرینک قوتلی و بارلاق حرث مرکز لری یارایمغه چالیشدقلری صیراده، بویکی ساحه اورتهمنده متوسط بروضعیتده قالان آذری شاعرلری، کندی لهجه لرله یازدقلری قدر فارسی لسانیه ده دیوانلر ترتیب ایدیورلردی. بوندن دولاییدرکه اودوره طاش «تذکره شعرا» لرده تورکجه یازان بر جوق شاعرلر ساده جه عجم شاعری اولارق قیدایدیلشدر. برکت ویرسون عثمانلی تذکره جیلرینک همی سایه سنده، عثمانلی سرایلرینه بو عصر اناسنده کان برطاقم آذری و چغتای شاعرلرینک اسملری و بعض اثرلری مضبوط و مقید بولونیور: «خلیلی، بصیری، جملی، الخ...» کبی. بوجریان اوتنجی عصرده ده دوام ایده رک، شرق مملکتلرندن عثمانلی ساحه سنه مختلف شاعرلر کتیر مشدر. بودورلر مناسبات فکریه سنک وسعت و ماهیتی حقنده بر فکر ویرمک و آذری ساحه سنک نه کبی ادبی و حرثی نفوذلر آلتنده قالدیغی کو سترمک اوزره، «یاووز سلطان سلیم» «تبریز» «دخولنده چغتایجه قصیده ویریلدیکنی، کذلک اوتنجی عصرده آنا لسانی آذربجه اولان خراسانده - «نوائی» دورینک حالادوام ایده ن نفوذ و تأثیری آلتنده - چغتایجه نک ادبی لسان اولارق قوللانیلدیغی ده علاوه ایده لم. دو قوزنجی عصرده «آق قویونلور» ساحه سنده یقشدر باشلیجه شاعرلردن، باشده «سلطان یعقوب» اولق اوزره، شاعر «یغودی» بی، و بالخاصه «فضولی» اوزرنده کی

تأثیری و کړک ترجه حالته عايد معلومات کافيته کړک بعض اثر لرېنک موجودیتی اعتباریله،
 «حبیبي» بی ذکر ایدم بیلیرز. آذربایجانده کی «کوک چای» ناحیه سنده
 «ملک الشعراء حبیبي» «برکشاط» قصبه سنده دو غارق ابتدایو بانه لقله کچنیرکن اوزون حسنک
 اوغلی «سلطان یعقوب» ک [۸۸۳-۸۹۶] لطف تربیتله یقین وؤ خراً «شاه اسماعیل
 صفوی» تدرینه کله رک «ملک الشعراء» پایه سیله تکریم اولونان بو بویوک شاعر، بیلیمه دیکمز
 مهرانچی برسیدن دولای، «بایزید ثانی» دوری اواخرنده استانبوله کلمشدر. سلیم اول
 دورنده یعنی ۹۲۶ دن اول وفات ایدم رک «سودلیجه» ده «جعفرآباد» تکیه سی جوارینه
 دفن اولونان بوشی - حق داها قوتلی بر احتمال ایله - «حروفی المذهب» شاعر،
 «نسیمی» نک داها متکامل بر معنی، داها واضح بر تعیر ایله، «نسیمی» ایله «فضولی»
 آراسنده برخط وصل عد اولونه بیلیر. آذری لهجه سیله وادبیاته خاص اولان صمیمی
 و صوفیانه ادا ایله عاشقانه اثرلر یازدیغندن دولای، اسکی عثمانلی تذکره جیلری «اداسنی
 عجمانه» و خلاف اسلوب شعرای زمانه، بولمشر سده، «برطرز خاص و اسلوب مخصوصی
 اولوب بوقده فرزانه و طریقتده یگانه اولدیغی» ده اعترافدن کری دور مامشلردی. اودور
 عثمانلی ادبیاتنک تعقیب ایتیمکده اولدینی مصنع و تکلفلی وادیلره صابما یه رق، ساده،
 صمیمی، صوفیانه و هر حالده بک «اوریزئال» بر طرزه تمایل خصوصنده، «حبیبي»
 اودور آذری شاعرلری آراسنده راستنا تشکیل ایتمز؛ «سلیم اول» دورنده «اسماعیل
 صفوی» سرایندن استانبوله کلن «شاهی» شرقی، کبی شاعرلرده بوتایل بک صریحدر.
 «حبیبي» له عین زمانده آذری ادبیاتنک اک یوکسک و خصوصی سبالرندن بری ده، شهنه سز،
 «صفویه» سلطنتنک مؤسسی «شاه اسماعیل صفوی» در [۹۰۷-
 ۹۳۰]. «شیخ صفی الدین اردبیلی» دن بری پارلاق برهاله قدسیتله
 محاط اولان بوتورک عالمه سی، «شاه اسماعیل» ک یوکسک و هنر مکار
 شخصیتی سایه سنده، شیخنکله شاهلری مزج ایدم رک ایران، خراسان، آذربایجان و عراق
 حوالیسنده قوتلی بردولت وجوده کتیرمش اولیور و اوساحه لرده عصرلردن بری یاشایان
 شیخی - باطنی جریانلری «دولت دینی» حاله صوقیوردی. بوتورک دولتنک - آوروپا عالم لرجه
 حالا آکلاسیلایان - معمای تأسیفی و تورک تمایلات دینه سنک بو خصوصده کی بویوک
 رولنی دیکر بر اثر مزده مفصلاً کلاسیفمز جهته، بوراده «شاه اسماعیل» ک دینی و سیاسی
 شخصیتی اوزرنده اصرار ایدم جک دکلز. عصرلردن بری موجود «تورکمن قیزیلباشلنی»

خطابی

«شاه اسماعیل صفوی»

جریانندن اعظمی صورتده استفاده ایله اوجریانك باشنه كچن و برآرائق آناطولیده کی
 عثمانلی حاکمیتك تملارینی صارصان «شاه اسماعیل»، «نسیمی» و «حیی» کی «حروفی»
 ایدی؛ وجدلی و صنعتکار بر روحه مالک اولان بوکنج «رئیس روحانی»، کندیسنه
 تعبدایدن ایرانی الاصل مریدلری ایچون برطاق فارسی شعرلر یازدینی کی، اصل منبع
 قوتی و استناد کاهنی تشکیل ایدن تورکلر ایچونده - کوچوک بر دیوان تشکیل
 ایدمك قدر - صوفیانه و عاشقانه بر چوق منظومه لر وجوده کتیردی. بویوک بر
 «دینی طائفه» Sâ'ete، نك روحانی و جسمانی رئیس اولمق ملابسسه سیله، اونك
 شعرلرنده، صنعت غایه سندن زیاده مذهبی تلقین و تعمیم غایه سی کوزه تیلیمش، یعنی،
 اسکی تورك صوفیلرینك «خواجہ احمد یسوی» دن بری تعقیب ایتدکاری عنعنیه اتباع
 اولونمشدر. ینه بو عنعنیه اتباع آدرک «خطایی» مخلص قوللانان «شاه اسماعیل صفوی»،
 عجم عروضیله یازدینی اثرلردن باشقا، آذری ساحه سنده و تورکمن بویلری آراسنده
 يك قوتلی بولونان خلق ادبیاتی و «یونس» کی اسکی خلق صوفیلرینی تقلیداً، بارماق
 حسابیله ده قوشمه شکلمده «الهی» لر یازمشدر. آناطولوی و ایران قیزیلاشلری آراسنده
 بوشعرلر حالا کمال وجدله اوقونمقده و «سورمه» دینلن آیینی اجتماعلرده سازله ترنم
 اولونمقده در؛ قیزیلاشلر و سائر اوکا بکزمین «علی اللهیلر» کی زمزمه لر آراسنده
 «خطایی» بی تقلیداً او جنس بر چوق منظومه لر داها یازیلش و بویله جه «مذهبی
 زمزمه ادبیاتلری» شکل ایتمشدر. «خطایی» نك شعرلری «بکنتاشی» - حروفی، لر
 آراسنده ده - «نسیمی» نك منظومه لری کی - يك شایعدر. آذری ادبیاتك عمومی
 تکاملانده «خطایی» نك موقعی ایضاح ایچون شونی سوبله یه لم که، «حروفی» عقائدینه ده
 طرفدار اولان بو شاعر، صراحتاً «نسیمی» نك معقب و مقلددر؛ بالکیز، موقعی
 و خطاب ایتدیکی زمزمه نك ماهیتی اعتباریله اونده خلق ادبیاتی تأثیری چوق داها
 قوتلیدر. «نسیمی» دن «حیی» یه قدر، نك صوفیانه سی شکلاً محافظه ایتمکه برابر
 آز چوق «لادینی» بر ماهیت آلان آذری ادبیاتی، «خطایی» ایله رحیمی بر حرکت
 یاهرق تکرار «نسیمی» دائرة نفوذینه کیرمشدر. مع مافیله بو، آذری ادبیاتك تکامل
 طبیعی اوزرنده یابدار بر تأثیر یایامایه رق، ساده جه، مذهبی بر زمزمه ادبیاتك تملی
 قورمش، و آذری شعر، «فضولی» یه قدر، ینه اسکی مجراسنی تعقیب ایتمشدر.
 مع مافیله بوکا رغماً «خطایی» بی آذری ادبیاتك - «نسیمی» و «فضولی» درجه سنده
 اولماقلا برابر - بویوک شخصیتلرندن بری و بر مرحله سی اولارق قبوله مجبورز.

« فضولی » و اثری

« فضولی » مخاصیله معروف و محمد بن ساجان ، که نه زمان دوغدیغی
 « فضولی » هرقا نور کدر المزده کی تاریخی وثیقه لر بیلدیر میور « ابوالضیاء توفیق » بک ۹۱۰
 تاریخنده دوغدیغی سویله رسیده ، هیچ بروثیقه استناد ایتمز . « حله » مفتیسنگ اوغلی
 اولدینی حقنده کی روایت ده بو نوعدندر . « یالکیز » « عالی » نک مولدا و مسکناً بغدادلی
 اولدینی سویله مه سته مقابل ، « قینلی زاده » « حله » لی اولدینی ، « ریاضی » ایسه
 - مشهور قطعه سته استناداً - « کربلا » ده دوغدیغی ایلری سورمه کده درلر . بوسوکه مطالعه
 بزجه الک دوغرو سیدر . هر حالده بوتون بومنا بک اتفاق ایتدیکی قطعه ، فضولینک عراق
 حوالیسندن اولماسنده در . محل ولادت حقنده بو قدر اختلاف بولونان عراقلی شاعرک هانکی
 عراق منسوب اولدینی حقنده المزده قطعی دلیللر بولونیور : « قله مان هوا آره له » « قریمسکی » نک
 اونی « کورد » عد ایتمک خصوصنده کی ادعایری ، شاعرک منسوب اولدینی « بیات »
 عشرتک بر کورد عشرتی اولدینی ظنندن ایلری کلیمده در ؛ فی الحقیقه ، عراق حوالیسندن
 بونامده - اصلاً کورد ویا صوکر کوردله شمش - بر عشرت موجود اولوب بونلرک
 اون ایکنجی عصر مبادیسندن بر طاقم وقایعه اشتراک ایتدکلرینی بیلبورسه قده ، بوندن
 داها اول ، اوغوز بویلری آراسنده « بیات » اسمنده بر بوی بولونوب مختلف اوغوز
 مهاجرتلری انساننده بونلردن بر قسمتک عراق حوالیسنه کلدکلرینی ، و حق بو کون بیلر
 « فضولی » « بیات » نورکلرندندر عراقک الک کوزهل یر تورک قصه به سی اولان « کفری »
 جوارنده بو عشرتک کوپلی حالنده یا شادیغی خاطر لاملی یز .
 فضولینک یتیشدیکی اوتنجی عصر ظرفنده ، تحصیل و تربیه کورمش کوردلرک تورک
 حرثی تأثری آلتنده قالارق حتی تورکجه - طبیعی آذری تورکجه سیله - شعرلری ایزدقلری
 معلوم ایسه ده ، « فضولی » بی بو صنفه ادخال ایتمک قابل اولاماز ؛ چونکه بالذات
 کندیمی ، فارسی دیواننک مقدمه سنده کی شوسوزلرله ، تورکجه نک کندی آنادیلی اولدینی
 اعتراف ایتمکده در : « بمضاً عربجه اشعار تنظیم ایتدم و عرب فصاحتی فتوز عربیه
 ایله هب محظوظ قیلدم . بونیم ایچون قولایدی ، چونکه عربجه بنم مباحثه علمیه

لسانم ایدی. بمضاً اسب طبعی تورکجه میداننده قوشدوردنم و تورکجه نك لطائف کلاميله
تورك نظریاتینه فائده بخش اولدم . بوده نیم همچون مشکلاتی موجب اولمادی ، چونکه
تورکجه نیم سلیقه اصلیه مه موافق کلدی . فضولینک عرقاً تورک اولدیغنه دیگر قوتلی بر
دلیل ده ، اونک «بایاتلر» دن اولدیغنی ابتدا تصریح ایدن «صادقی» نك، مشارالیهی
«اتراك خوش طبعلاری» ندن باحث اولان «یدنچی مجمع» ده ذکر ایتمه سیدر.
زمان ولادتی و عائله سی حقند معلوم اتمز اولمایان «فضولی» نك
همانلیرک بغداد فتحنه قدر کنجلیکنی فاصل و زرده کچردیکنی، کیملردن او قودینغی
فضولینک حیاتی
لاقیله بیلمبورز. دانشمندلیکی مناسبیله «ملا» لقبی آلدینی ،
علوم عربیه بی «رحمة الله» دن و ادیبانی ده «حیی» دن او کره ندیکی حقند کی روایتلرک
نره دن چیقدینی مشکوکدر . بو خصوصده اکثریاده تفصیلات ویره ن «صادقی» به کوره
«ابراهیم خان» معیتند بغداده گلش و اولک سلطان سلیمان قانونی قارشیسینده مغلوب
اولارق همراهه دونوشنده «حله» ده ظاهراً علمی تحصیله جالیشهرقی آز زمانده
کسب کماله موفق اولمشدر . بوقیصه و مههم افاده سائر منابع تاریخیه ایله بک کوچ قابل
تألیفدر : فضولینک «بنک و باده» سنی «شاه اسماعیل صفوی» به انخاف ایتدیکی
و «شاه اسماعیل» ک «بغداد» ی ۹۱۲ ده «الاحسین» معیتند بروردو کونده ررک
ضبط ایله دیکی دوشونولورسه ، هر حالده بوائز ۹۱۴ ایله - شاهک تاریخ قاتی اولان -
۹۳۰ آراسینده وجوده کلدیکی استبدال اولونه بیلر . «صادقی» نك بحث ایتدیکی
«ابراهیم خان» کلنجه ، «فضولی» نك «بمحمدالله و المنه که توفیقات ربانی ✽ بتوردی
منزل مقصوده ابراهیم سلطانی» مطالعی قصیده سنده موضوع بحث اولان وینه او
قصیده دن «مشهد» دن کلدیکی و قویو برشبی اولدینی استنباط ایدبله بیلن بوذات ،
«شاه طهماس» ک ایلك سنه لرند «بغداد» ده صفویلر نامنه اجرای حکومت ایدن
«موصلو» آدی کورد قبیله سنک رؤسایندن «ابراهیم خا موصلو» در . «فضولی» بی
بونک معیتند کربلادن بغداده گلش عداوتسه کبیله ، «صادقی» نك افاده سی ینه ناقابل
ایضاح قالیور ؛ چونکه «ابراهیم خان» سلیمان قانونی قارشیسینده مغلوب اولماش ،
معیتله برابر «شاه طهماس» نزدینه کیده رکن ، عثمانلی حکمدارینک حمایتی آلتند
«بغداد» ده اجرای حاکمیتی قوران برادرزاده سی «ذوالفقار» ک غدر و خیانتیه
مقتول دوشمشدر . بغدادده «ذوالفقار» ک حاکمیتی اثناسنده و مؤخرأ «شاه

طهماس ، ك شهرى يكیدن استردادنى متعاقب « فضولى ، نك ناصل و نروده ياشاديني
 بيله ميورز ؛ يالكز [۹۴۱] ده « سلطان سليمان قانونى ، بغدادى ضبط ايتديكى زمان ،
 « فضولى ، نك ، عثمانلى حكمدارينه « كدى برج اوليايه پادشاه
 همانلر دورنده فضولى نامدار « تاريخ مشهورنى محتوى قصيده سنى تقديم ايتديكى ،
 كذلك صدر اعظم ابراهيم پاشايه ، قاضى مسكر قدرى اقتدى به ، نشانجى جلالزاده به
 قصيده لرويره رك ، اوردوده بولونان شاعر « خيالى ، ايله ده مناسبات دوستانه ده بولوندينى
 معلومدر . فضولى ديواننده داهابونلردن باشقا برطاقم عثمانلى رجال و امرا سنه ، مثلا
 رستم پاشايه ، محمد پاشايه ، آياس پاشايه تقديم ايديلش قصيده لر واردركه ، بونلر ،
 زاوللى شاعرك ، صفويلر دورنده اولدينى كې عثمانلر زماننده ده لايق اولدينى درجه ده
 تقدير و ترفيه ايديله ديكنى كوسته ريور . نشانجى محمد پاشايه يازدينى مشهور مكتوب ده
 بونى مؤيددر . بوتون فضل و عرفانه ، قدرت صنعتكارانه سنه رغماً حياتى دائمادى
 احتياجلر ايچنده كچيرن بوداھى شاعرك زمان و فائقى قطعه تله تعيين نمكنددر : همشهريسى
 و معاصرى اولان تذكره صاحبي « عهدى ، ، « كچدى فضولى ، جمله سنك افاده
 ايتديكى وجهله ۹۶۳ ده « كربلا » ده طاعوندن اولديكى سويلركه ، « رياضى ،
 و « قافزاده » تذكره لرنده ده بوتاريخ قبول ايديلشدر . يالكز « كاتب جلى ، ،
 « كشف الظنون ، ده ۹۷۰ حدودنده وفات ايتديكى ادعايده رسه ده ، بو ، « كچدى ،
 كله سنك « كوچدى ، شكلنده يازيلماسيله تاريخك ۹۶۹ - يعنى ۹۷۰ حدودينه -
 چيقاريله سندن ايلرى كلن بر خطادر ؛ بويا كليشلا نك فرقته وارا مايان بعض آوروپا
 مؤلفلريله « ابوالضيا توفيق ، و « بروسلى طاهر ، بكار ، شهبه سزه آلدانمشلردر . بوندن
 اون ايكي سنه قدر اول « كربلا » ده فضولينك تربيه سنى زيارت ايدن « على سعادتك ، ،
 اوصيراده تعمير ايديلكده اولان تربيه نك حالى و تربيه يي احتوا ايدن بكتاشى درگاهنده
 « فضولى ، حقنده موجود غننه يي ضبط و تثبيت ايتمشدر .
 كربلا ده فضولينك قبرى غننه به كوره ، بوتكبه يي فضوليله معاصر اولان « عبدالمؤمن دده ،
 تاسيس ايتش ، اوكا انساب ايدن و تكيه نك « چراغسوز ، ي اولان « فضولى ، ده
 وفاتنده - وصيقى موجبجه - شيخك يانسه دفن اولونمشدر : « محسن شريفك بويوك
 قايلرندن برينه قارشى كلن و آنجا ق ديوارلرى باييلار ق قبه سنك داهايو كسه له ممش
 محبظنده ديوار جيلر ايشله ين تربيه فضولى به داخل اولدق . ايشه جيلردن برى ، قبه نك

باشلايه جنی درت کوشه لرده هر بکاري ترينات معماريه قابارتمه لری يامقوله مشغولدی .
 باصديقمز یرک آلتنده فضولی ايله عبدالمؤمن دده ياتیورلردی . تربه نك جبه سى سواقدن
 بر متروقدر ایچرک و براوقدرده يوكه كجه ایدی . اوکنده جبه نك طولنجه قالا جق
 اولان او برمترو عرضنده کی اوزونجه بوشلفك ایکی کوشه لرینه برر سروی دیکيله جك ،
 قاینك جانیینه برر کتابة یازیلار ق اوکنده میر پارماقلق چکیله جکدی . . . عهدی ، نك
 ویردیکی معلومات ، فضولینك « فضلی ، آدلی براوغلی اولوب
 فضولینك اوغلی « فضلی » اونك ده شاعر لکله ایچه شهرت قازانديغی ، تورکجه دن باشقا
 عربی و فارسی منظومه لرده انشاد ایتدیکی و بالخاصه « معما جلیق ، ده و « تاریخ ،
 سويله مکده استعداد مخصوصی اولدیغی کوسترمکده در . « سلطان سلیم ثانی ، دورنده
 بغداده والی اولان « مراد پاشا » ، بغداد میداندنه بر جامع انشا ایتدیردیکی زمان ،
 « فضلی » اوکا بر تاریخ سويله مشدرکه ، « نظمی زاده » بونی اثرینه نقل ایتمشدر .
 شه سز باباسيله - حق اوزاقدن - مقایسه ایديله بيله جك بر شاعر اولمایان « فضلی » دن
 باشقا ، فضولینك عالمه سی حقنده هیچ بر معلوماته تصادف ایديله میور .

فضولینك هانکی مذهبه منسوب اولدیغی مسئله سی شوشوك
 « فضولی » نك شیعيلک . زمانلرده مطبوعات ساحه سی براز فضله جه اشغال ایتدیکی ایچون ،
 شاعرک روحی آکلامق اعتباريله جدأ مهم اولان بونقطه یی براز توضیح ایجاب ایدر .
 الده موجود مختلف وثیقه لره و بالذات شاعرک اثر لرینه نظراً ، فضولینك « شیعيلک »
 بر حقیقت تاریخچه در . فضولینك سنی اولمادیغی آکلامق ایچون ، یالکیز دیوانك ندقی بيله
 کافیدر ؛ بو دیوانی سنی شاعرلرک دیوانلریله قارشیلادیرنجه ، مسئله کندی کندیینه
 توضیح ایدر ؛ چونکه فضولی نعتلرنده ایلک اوچ خلیفه دن اصلاً بحث ایتمه مشدر .
 حالبوکه ، سنی شاعرلر درت خلیفه حقنده اکثر یا آیری آیری نعتلریازدقلری کیه ،
 حضرت پیغمبره طأد نعتلرنده ده مطلقاً اونلردن بحث ایده رلر . فضولینك بوتون
 « دوازه امام » و « شاه ولایت » قصیده لرینه قارشى ، سنیلك علامق اولار ق
 کوسترله بيله جك یگانه پارچه لری ، « بونده اولمش منتشر فیضی امام اعظمك » مصرعيله ،
 « لیل و مجنون » مقدمه سنده کی نعتک :

ارباب صدق و معدت و رأفت و حیا
 شرمك بو درت رکن ايله بر معتبر بنا

ای چار یار کاملک اعیان ملک دین
 دورک بودرت فصل ايله بر معتدل زمان

پتله شدن عبارت کبدر . مع مافیه بوبرقاج محدود مصراعك بيله نه کي شرائط دائره سنده
 یازیدنی و شاعر ك صمیمی اعتقادینی کو ستردب کو ستره مینه جگنی ده تأمل ایتلیدر . چونکه
 « شیعیلک » ده « تقیه » یعنی اعتقادات حقیقه سنی ایجابات زمانه کوره کتم ایده رک باشقا
 شکلر آلتنده کو سترمک بویوک براساسدر . عثمانی و صفوی خاندانلری آراسنده کی رقابت
 سیاسیة نك « سنیلک - شیعیلک » دعواسنی الك حاد برشکله سوقدینی و شیعیلرک تکفیر و قتل
 اولوندینی برصیراده « بغداد » ی یکی فتح ایدن سنی خلیفه سنه ویردیکی قصیده ده فضولی نك
 بوقدر برجبله کو سترمه سی ضروریدی . کذلک ، « لیلا و مجنون » ك ده عثمانی حاکمی
 آلتنده یاشایان شیعی شاعر طرفندن « سلیمان قانونی » نامنه اتخاف اولوندینی ده
 اونو تمامه لیدر مع مافیه ، بوجوق صمیمی شاعر « تقیه » خصوصنده لازم کان احتیاطی
 کو ستره مه مش ، اثرلرنده ادای شیعی دائما محافظه ایتشه . بونی برقات داهای تأیید ایچون
 « بنک رباده » بی کو ستره بیلیرز : « شاه اسماعیل » ، اتخاف ایدیلن بوکو چو کرساله ده ،
 اوج بیتلک بر نعتدن صوکر « شمه و صف حیدر کرار » سرنامه عذر آمیزی آلتنده
 درت بیتلک بر مدحیه ، شیعیلکنه بارز مثالدر . حالبوکه اوکا مقتدا اولان و نظامی ،
 جامی ، نوائی ، کبی سنی شاعرلر ، مشویلرنده مطلقا « جاریار » حقنده مدحیلر
 یازمشلردر . فضولینک صفویلر زماننده یازدینی قصیده و مرثیه لر ، شاعر ك صمیم
 روحی بزه هیچ شبهه محل باقیه جق بر بلاغت و وضوحله آکلامقده در . دیوانده
 مهم بر یکون طوقان بو اثرلردن باشقا ، عثمانی رجالنه تقدیم ایدیلن قصیده لرده بيله
 - جوق احتیاطکار اولمقله برابر - ینه محسوس بر ادای تشبیح واردر . اثرلینک بو
 شهادتی نظر اعتباره آلتاسه بيله ، الله موجود متعدد تاریخی وثیقه لر بو حقیقه کو سترمکده در .
 اولاً : زمانی ، موقع اجتماعی ، تربیه فکریه و ادبیه سی اعتباریه
 اودور شاعرلری بک یقیندن طانید یغنه شبهه جائز اولمایان و فضولی ، بی
 بغداد شاعرلری نك ادبیه عدا ایتمک صورتیه ذوق ادبیه سی کو سترن
 « سام میرزای صفوی » ، مشهورند کره شعر اسنده اوندن بحث ایدرکن « اشعارینک اکثری
 منقبت ائمه دیندر » قیدمه بی وضع ایدیورکه ، بوفاده ، فضولینک ، یالکیز « شیعی شاعر »
 نکل عین زمانده مذهبی موضوعلر اوزرنده شهرت قازانمش بر « شیعیلر شاعری »
 ولدینی آکلامقده در . ثانیاً : ایران تورکلی آراسنده « فضولی » نك شیعیلکی
 حقنده کی عنقنه نك اوزون مدت دوام ایتدیکنی ، « اولیاچلی » نك « درکزی » ده

فضولینک شیعیلکی
 حقنده تاریخی وثیقه لر

تماشا کری اولدینی هغه مآتمده فضولینک « مقتل حسین » ینک او قونمه سی ده تأیید ایدره . اکر بوشاعرك سنیلکی حقنده ایران تورککری آراسنده اذواق بر روایت ، بر شهبه موجود اولسهیدی ، متعصب شیعیلرک بونی اصلا اوقومیه جقلری پک طبیعیدی . اساساً « فضولی » سلطان سلیمان قانونینک صوک زمانلرنده و محمد پاشانک وزارتتی انناسنده - یعنی حیانتک صوک سنه لرنده - یازمش اولدینی بواژده ، سلیلری اغصاب و تحریک ایتمه مک اعظمی درجه ده جالیش مقوله برابر ، تشیعنی صاقلامغه موفق اولامامشدر . ثالثاً : فضولیه معاصر اولمق اعتباریله اودور آداملرینی پک ای بیان « اخلاق علائی » مؤلف فاضلی ده فضولینک « رافضی » اولدینی ادعا یتیمکده در . بوتون بو وثائق مهمه یه ، بغداد حوالیسینک اوانساده کی وضعیت مذهبییه سی حقنده کی معلوما تمزده انضمام ایدنجه ، فضولینک شیعیلرکنده آرتق هیچ بر شهبه قالمایور . مع مافیه بوتون بونلره علاوه « فضولی » نک بو خصوصده کی صریح و قطعی بر اعترافیه ده قید ایدلم : فضولینک « علم کلام » ، دایر یازمش اولدینی « مطلع الاعتقاد » عنوانلی مهم برساله ی کوروب اوقویان « کاتب چلبی » ، شاعرك بورساله ده « حکماء » و « امامیه » مساکلرینه کوره سرد مطالعات ایتدیکنی سوبله یه رک ، یوقاریدن بری ذکر ایتدیکنمز دلائل تاریخییه یی قطعاً تأیید و تصدیق ایتیمکده در .

فضولینک اثرلری قوتلی بر تحصیل کوره رک زماننک علوم و ادبیاتنه تماماً آشنا اولان ویتیشدیکی ساحه اعتباریله تورکجه دن باشقاعربی و فارسی لسانلرینه ده لایقيله کسب و قوف ایدمن « فضولی » بو اوچ لسانده منظوم و منثور بر چوق اثرلر وجوده کتیرمشدر . بو کوچوک خلاصه ده بو اثرلر حقتنده اطرافلی معلومات ویرمک قابل اولمادینی جهتله ، یالکیز ، قیصه جه اسملرینی ذکر ایدره رک غایت بسیط و عمومی بعض ایضا حائله اکتفا ایده جکنز .

۱ . — تورکجه دیوان . مختلف طبعلری و متعدد یازمه لری بولونان بو دیوان نسخهلرینی طوبلایه رق « تنقید متون » اصولنه رعایه یتکی و شایان اعتماد بر طبعنی وجوده کتیرمک ضروریدر .

۲ . — فارسی دیوان . فضولینک فارسی شعرلرندن ابتدا « سام میرزا » بحث ایتدیکی کبی ، « صادقی کتابداری » ده « مجمع الخواص » آدلی تذکره سنده فارسی دیوان غزل و قصاید ترتیب ایتدیکنی سویلر . بودیوانک فضولی په عا ث شایان دقت معلوماتی احتوا

ایدهن منثور مقدمه سی، دیوانده بولونمایان بعض شعرلریله برلکده « فضولینک غیرمطبوع اشعاری » عنوانی آلتنده فائق رشادیک طرفندن باصدیریلشدر . مختلف کتبخانه لرمنده بونک یازمه نسخه لرینه تصادف اولونور .

۳ . — عربی دیوان . شاعرک عربی دیوانی اولدیفنی ابتهداسویله یین « صادقی » در . بروسه لی طاهر بک « اوتوزبیک بیتلک عربی دیوانی جواهر ملتقه صاحبی لیب افندیکن کوردیکنی » سویلر سده، بوروایت یا کلیشدر ؛ چونکه لیب افندی بالذات کوردیکنی سویله ممش ، « صادقی » نک افاده سنی عیناً « جواهر ملتقه » سنه نقل ایتمشدر . عربی دیوانک اوتوزبیک بیت اولدیفنی ده دوز و دکلدر ؛ صادقی ، فضولینک ال یازیسیله یازیلش تخمیناً اوتوزبیک بیتلک اشعارینی کوردیکنی سویلر . بو عربی دیوان، نیم بیلدیکمه کوره، بوکون میدانده یوقدر .

۴ . — لیل و مجنون . کلیاتله برلکده موجود طبعلرندن باشقا آیریجه استانبول، تبریز و طاشکندده باصیلشمش اولان بو منظومه نکده، لسان اعتباریله شایان اعتماد یکی برطبی لازمدر .

۵ . — حقیقه السعداء . حسین واعظک « روضة الشهداء » سنک توسیع و تعدیل ایدیلرک ترجمه سیدر . مطبوعدر .

۶ . — بنک و باده . شاه اسماعیله اتحاف ایدیلن بو تورکجه کوچوک مثنوی کلیات داخنده طبع ایدیلشدر .

۷ . — ساقی نامه . فارسی ، مثنوی طرزنده بر منظومه در که کلیات ایچنده مطبوعدر .

۸ . — محاوره رند و زاهد . « کاتب چلبی » نک بحث ایتدیکی بو فارسی اثر ، ۱۳۱۵ ده اسکنداری مصطفی سالم افندی طرفندن ترجمه ایدیلشدر .

۹ . — رساله صحت و مرض . اصلی فارسی اولان بورساله لیب افندی طرفندن ترجمه و ۱۲۷۳ ده طبع اولونمشدر . ساده لشدیرلش بر ترجمه سی مؤخرأ طریزوننده باصیلشمشدر .

۱۰ . — نشانچی پاشا مکتوبی . « شکایت نامه » عنوانیله معروف اولان بو قیمتی مکتوب کلیات ایچنده مطبوعدر .

۱۱ . — ترجمه حدیث اربعین . « جامی ، نوائی » و داهابوکی برچوق عجم و تورک شاعرلرینک وجوده کتیردکلری متعدد « حدیث اربعین » ترجمه لرندن بری اولان بوانر، اونی کورده « کاتب چلبی » نک روایتله نظراً « منلا جامی » نک ترجمه ایتدیکی احادیثک

تورکجه قطعه لرله ترجمه سندن عبارتدر . بریازمه نسخه سی ملت کتبخانه سنده در .
۱۲ . — مطالع لاعتقاد . کلامه عائد اولان بورساله یی « کاتب چلبی » کورم مشدر .
نسخه سینه شیمدی یه قدر تصادف ایتهمدم .

۱۳ . — شاه وکدا . فضولینک بو عنوان آلتنده تورکجه برائری اولدیغنی « صاقری »
سویلر سده ، بوکاده راست کلینه مه مشدر .

۱۴ . — انیس القلب . « خاقانی » نک قصیده شینه سنی ، و اوکا نظیره اولان
« امیر خسرو » نک « مرآت الصفا » سیله « جامی » نک « جلاء الروح » یی تعقیباً
« فضولی » نک بونام آلتنده یوز قرق اوج بیلک بر فارسی قصیده سی اولدیغنی « کاتب چلبی »
سویلر . قصائدی محتوی فارسی دیواننده بونک بولونماسی ایجاب ایدمه .

۱۵ . — رساله معما . یازمه نسخه سی ملت کتبخانه سنده موجوددر .

فضولینک دهاسی و شخصیت صنعتکارانه سی حقیقه کی مطالعه لر منری دها
صریح رشکده عرض ایده بیلیمک ایچون ، بوتون اثرلری آیری آیری تحلیل
و تنقید ایتیمک ، مقایسه لرده بولونمق ایجاب ایدمه ردی حالبوکه بو کوچوک مقاله ده ، حتی الک قصیده
تحلیل لرده بیله بولونما یه رق ، ساده جه ، بو خصوصده کی تدقیقا تمزک نتیجه لر یی سویله مک
اضطرارنده بولونیورز . فلسفی — صوفیانه فکر لرله پک زیاده استیناس ایتدیکی و قوتلی
برتحصیل کوردیکی محقق اولان « فضولی » ، او دور آذری ادبیاتنک بوتون خطوط
میزه سنی اثرلرنده کوسته بر : « نسیمی » و « خطایی » ده اعظمی حدی بولان مسلك
پروپاگاندا جیلانی « فضولی » ده اولما مقله برابر ، فلسفی — صوفیانه فکر لر اونک نسج
الهامنده پک بارزدر ؛ غزل لرنده و « لیلای مجنون » نده تقدیس و ترنم ایتدیکی « عشق » ،
هیچ بر زمان تمامیه « لادینی profane » برماهیت عرض ایدمه یور ؛ قوتله ادعا اولونه .
بیلیرکه « فضولی » اثرلرنده ، مادی عنصر لر دن مرکب بر عضویتک جسمانی احتراصلر یی ،
آتشی رعشه لرله صار صیلان بر مجموعه اعصابک اته و کیسکه صوصامش جوشغون جمله لر یی
دکل ، « لیلای » سنی کندی وجداننده بولان ساکن ، فداکار ، الهی بر عشقی ،
« عشق مطلق » ی ، « عشق افلاطونی » یی ترنم ایتمشدر . شاعرک حسی تمایلاتیه فلسفی —
صوفیانه ماهیتده کی تربیه فکریه سی بر بریله چوق آهنگدار بر طرزده امتزاجه موفق
اولدیغندن ، اکثر صوفی شاعرلرک یاوان و مزعج دستور لر حالته صوقد قلمری بو « عشق
مطلق » تلقیسی ، اونده بر مفهوم ذهنی حالندن قور تولارق ، جانی و یوکسک بر شکل

آلدی . حزن شاعرانه ، فراغت و نوکل ، صمیمیت ، دهرینلک کبی برچوق اوصاف
ایله تمایز ایدن بو «عشق» ، فضولیده علی العاده برتاقی ، بر مفهوم حالنده قالماش ،
اونک روحنده قوتله یاشامش و اثرلری یاشاتمشد . حسی وادیدن چیقارق «قصیده»
طرزینه و «تصویر» تمایل ایتدیکی زمانلرده ، «فضولی» نك بردن بره آلجالدیغنی ،
بك دهشتلی بر «تصنع متبحرانه» یه دوشدیکنی کوریورز : قلبی دیکارکن صفوت
وسادکیسینی ، ساده دلانه معصومیتنی - متلا «یونس» ده یاخود «مولانا» ده اولدینی
کبی شعورسز دکل ، بالعکس شعورلی و حسابلی بر صورتده - محافظه ایدن بویوک شاعر ،
قصیده لرنده ، هر نه دنسه ، نامتناهی کلمه و فکر او یونجاقلرینه صابلا نوب قالیور . آذری ایلهجه سیله
یازدینی جهتله لساننده کی برطاقم یا بانجیلقلره رغماً ، اثرلرینک عصر لرجه عین تازه لیکی
محافظه ایدن رک یاشامه سی ، بزم نقطه نظر مزه کوره ، یاشادینی و یاشادینی الهی ،
مفکوروی عشقک بوکسک و فوق الانسانی ماهیتنده ، روحک اضطرار بلرینی طاتلی بر تسلیله
آووتان دهرین فلسفه سننده در .

تورک ادبیاتینک مخلف ساحه لری اوزرنده ، عصر لر دن بری ، «فضولی»
قدر اجرای تأثیر ایتیش شاعر یک آذر : «نسیجی» و «نوائی» دن
و تأثیراتی
صوکر آنجا «فضولی» در که تورک عالمنک هر طرفنه اثرلری یاییلمش ،
اوقونمش ، سه ویلمش ، تقلید و تنظیر ایدیلشد . یالکیز «فضولی» بی یقیشدیرن آذری
ساحه سی دکل ، عثمانلی و چغتای ادبیاتلری ده عصر لر دن بری اونک قوتلی نفوذی آلتنده
قالمش لرد . «طاشکند» دن «قازان» ، «قریم» دن «ماجارستان» سرحدلرینه ، «بغداد» دن
«قاهره» یه ، «تبریز» دن «بخارا» یه و «استانبول» . قدر بوتون تورک ساحه سی ، عصر لرجه
اونک ترنملرینی دیکله دی . آذربایجان ، ایران و جنوبی قافقاس تورک لرینک ، فارسینک
مدھش تیوگمنه رغماً عصر لرجه تورک کلرینی محافظه ایتمه لرنده ، تورک عالمنک معنوی
وحدتنک بوزولمامه سننده ، «فضولی» نك بک بویوک بر تأثیری واردر . دینیه بیلیر که بوتأثیر ،
وسعتی و دوامی اعتباریله ، فضولینک ده ای صنعتیله متناسبدر . آذری ساحه سننده داها
حال حیاتنده بویوک بر شاعر اولارق طائیفان «فضولی» ، عثمانلی ساحه سننده ده بک چابوق
شهرت قازانمشدر : «لطیفی» دن صوکر «عاشق چلبی» و «حسن چلبی» اونک موقع
بلندینی تسلیم ایتدکلری کبی ، «عالی» و «ریاضی» ده حقنده چوق تقدیرکار داورانیورلر .
اوتنجی عصرک «باقی» تیغی ، کبی بللی باشلی شاعرلری اونی تنظیر و تخمیس ایتدکلری

کبی ، اون برنجی ، مردن اعتباراً بو تأثیر متمادی صورتده ارتمش ، و فضولی تأثیری
 یالکز قلاسیق ادبیات اوزرنده دکل « کوهری ، عاشق عمر ، دردلی ، کبی خلق
 شاعرلری آراسنده ده کوزه چاریمغه باشلامشدر . « نامق کمال - ضیاپاشا دوری « فضولی ، به
 ادبیاتمزدده کی حقیقی موقعی ویرمش و « توفیق فکرت » نسلی بوموقی بر قانداها ترصین
 واعلا ایتمش اولمقله برابر ، تورک دهاسنک بوبویوک ممثانی لایق اولدینی اهمیتله تدقیق
 وایضاح وظیفه سی ، ملی شعورینی ادراک ایدن بکونکی نسله ترتب ایدیور . « عراق ، ک
 ضیاغندن متولدالملمرنی ، هیچ اولمازسه ، « فضولی ، بی قازانمقله تلافی به چالیشلم !

کوبیلی زاده محمد فؤاد

استانبول دارالفنوننده « تورک ادبیاتی تاریخی » مدرسی